

JACINT CORBELLA

LA INCORPORACIÓ DELS TEXTOS DE MEDICINA LEGAL FRANCESOS A
CATALUNYA EN EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Poblet, 7-9 de juny de 1985
Actes, Volum III

El desenvolupament de la Medicina Legal i de la Toxicologia a Catalunya ha estat històricament molt influït per l'escola francesa. Les raons més importants d'aquest fet han estat, probablement, les següents:

1. Està emmarcat en la línia d'influència global de tota la medicina francesa sobre la catalana. Això és una constant de tota la medicina catalana moderna i ha passat a pràcticament totes les especialitats.

2. La influència més concreta de l'obra de Mateu Orfila que fou estudiant de medicina a Barcelona i professor de l'assignatura a Paris. Autor d'una obra important i transcendent.

3. La influència de Pere Mata, també alumne de Barcelona, exiliat dues vegades a França, professor a Madrid. Fou autor d'una obra molt vasta que va tenir una gran influència en el nostre pensament mèdic.

4. La traducció i publicació de diversos textos d'autors francesos, des dels clàssics de Tardieu i Legrand du Saulle, en el segle XIX, al de Simonin ja en el nostre temps. I entremig els que ara analitzarem, que formen un grup relativament ben delimitat en el primer terç del nostre segle.

LES PRIMERES INFLUÈNCIES

Les primeres mostres, i ben marcades, d'aquesta influència, les trobem a la primera meitat del segle XIX. Podem centrar-les en dos noms, els de Mateu Orfila i Pere Mata, que tenen alguns trets comuns que cal remarcar. Els dos foren estudiants de medicina a Barcelona, es formaren a França, foren professors fora de Catalunya i van tenir una influència considerable en el desenvolupament de diversos aspectes de l'assignatura en el seu temps.

Mateu Orfila (1787-1853), català de Maó, fou becat des de Barcelona per la Junta de Comerç, per a ampliar estudis a Paris. La seva estada coincidí amb els anys de la guerra del francès i s'hi va quedar. Allí fou catedràtic de la facultat de medicina, des del 1819, de primer de Medicina Legal i després de Química mèdica. Fou degà de la facultat durant disset anys (1831-1848). Fou el màxim impulsor del desenvolupament de la toxicologia moderna. Autor d'una obra escrita molt extensa, els seus llibres foren traduïts a la península, més a Madrid que a Barcelona.

Aquí es va publicar, l'any 1842, el seu llibre "Socorros que han de darse a las personas envenedadas o asfixiadas...", que havia sortit a Paris el 1818 i s'havia publicat ben aviat a Madrid i fou també traduït a l'anglès, alemany i italià. Un extens tractat de Medicina Legal, en quatre volums, fou traduït per Enrique Ataíde i publicat a Madrid el 1847. Orfila, per la importància intrínseca de la seva obra, va tenir una influència evident sobre l'especialitat a Catalunya (1).

El cas de Pere Mata (n. Reus, 1811 - Madrid, 1877) és diferent. Fou alumne del Col·legi de Cirurgia de Barcelona, on es graduà. Polític molt actiu aviat passà a Madrid, on fou catedràtic de Medicina Legal

des de l'any 1843. En els seys anys joves es va exilar, per dues vegades, a França. La primera el 1837 a Marsella i Montpeller. Fou autor del text de l'especialitat més important publicat fins ara a la península, el "Tratado de medicina y Cirugia legal...", que en la seva quinta edició, de 1875, última en vida de l'autor, té quatre volums amb més de tres mil pàgines. D'ells un volum de més de mil pàgines, el quart, dedicat exclusivament a la toxicologia (2).

Encara podem recordar el nom de Josep Anglada n. a Ceret, al Vallespir, l'any 1775 i mort el 1833. Fou catedràtic de Terapèutica, Medicina Legal i Químic, de la universitat de Montpeller, éssent degà de la facultat de medicina i autor d'un "Traité de Toxicologie générale" que fou publicat després de la seva mort (3).

El primer autor francès que fou traduït extensament aquí, en el camp de la medicina legal, fou Ambroise Tardieu. A la penúltima dècada del segle XIX Prudenci Sereñana va incorporar a la nostra literatura mèdica un seguit d'obres seves. Tardieu fou un dels grans personatges de la medicina legal del seu temps. Nascut a París el 1818 fou catedràtic d'aquesta assignatura, a París, del 1861 al 1879. Fou degà discutit de la facultat. Higienista, no va deixar l'exercici pràctic de la medicina. Fou autor de nombroses monografies, de les quals Sereñana traduí una mitja dotzena, que van publicar-se pocs anys després de la seva mort (4). El seu tema era variat dintre del contingut de l'assignatura: l'avortament i les agressions sexuals; les asfíxies mecàniques; les ferides; les malalties transmeses de manera accidental o involuntària; l'infanticidi; la bogeria. El traductor, Prudenci Sereñana i Partagàs, era cosí de Giné i Partagàs. Havia nascut a les Borges Blanques i va viure entre els anys 1842 i 1902. D'idees republicanes, es dedicà també a la higiene.

Autor d'un estudi interessant sobre la prostitució a Barcelona i d'altres treballs sobre malalties venèries (5).

Menys rellevant, pel que fa a nosaltres, fou l'obra de Legrand du Saulle, text extens que fou traduït a Madrid per Teodor Yañez i Font, successor de Mata a la càtedra de Madrid. Yañez era català, nascut a Barcelona i fill d'Agustí Yañez i Girona, que havia estat catedràtic de la Facultat de Farmàcia.

EL TEXT DE VIBERT

Charles Vibert fou professor auxiliar a París en el temps en que Paul Brouardel era el gran mestre. Brouardel fou catedràtic de 1879 al 1906, degà alguns anys, de 1887 a 1901, i persona de gran prestigi. Vibert (n. París, 1848-m. 1918) quedà en part enfosquit per ell. Fou metge forense dels Tribunals del Sena i cap del laboratori de medicina legal de la universitat de París. Brouardel va escriure molt, però Vibert fou autor d'un text que va tenir un èxit extraordinari. Es el "Précis de Médecine Légale" (París, 1886), que va arribar a la seva desena edició el 1921, després de la mort del seu autor (6).

Aquest llibre va tenir aquí dues edicions. Una primera, l'any 1904, en que fou traduït per Lluís Comenge, i una segona que estigué a càrrec de Manuel Saforcada. Comenge (1854-1916), era higienista i microbiòleg, però és conegut sobre tot pels seus treballs en el camp de la història de la medicina catalana. Aquesta traducció del text de Vibert la podem situar dintre de la seva línia d'interès pels temes de la medicina pública. El segon traductor, l'any 1918, fou el Dr. Manuel Saforcada i Ademà, que aleshores era metge forense de Barcelona i professor auxiliar de Medicina Legal i Terapèutica. Més tard, de 1923 a 1948, fou catedràtic

de Medicina Legal de la facultat de medicina de Barcelona. Comentarem aquesta segona edició (7).

Va ser publicada per l'editorial Espasa i té dos volums, amb un total de 1632 pàgines. El títol exacte és "Manual de Medicina Legal y Toxicología clínica y médico legal". Tot i que la primera part, la Medicina Legal, va amb lletra més grossa, la Toxicologia ocupa la totalitat del segon volum. De fet és doncs una obra doble, un text de Medicina Legal i un altre de Toxicologia. Aquesta era una norma relativament usual en alguns tractats d'aquells anys. La part de Medicina Legal està dividida en una introducció i cinc seccions.

La introducció tracta sobre tot de les funcions dels metges forenses i hi ha una bona part del text que és addició del traductor. La secció primera té gairebé tres-centes pàgines y comprèn els capítols que en diríem de Tanatologia i de Traumatologia forense. Seguint l'interés que donava Brouardel al tema dedica una certa extensió a l'estudi de la mort de repent, que és un dels problemes mèdico-legals més interessants. I sobre tot dedica una gran atenció a l'estudi de les asfíxies. La segona secció, també molt extensa, estudia el capítol de la Sexologia forense. La tercera es d'identificació, principalment de les taques de sang. La quarta, més breu, tracta de la psiquiatria forense, i queda la última secció de Jurisprudència mèdica, estudiant el secret, de responsabilitat, qüestions d'honoraris.

El segon volum, tot i que al final diu textualment "Fin del Manual de Toxicología", té un centenar de pàgines, al final, reproduint informes mèdico-legals i algun annex del traductor. Té una primera part, en nou capítols, de Toxicologia general, i la segona part, mol més llarga, en deu capítols, de Toxicologia descriptiva, seguint en part una classificació aleshores clàssica (Venenos corrosivos, cáusticos, metálicos...). Les descripcions més llargues són les que dedica al monòxid de carboni, arsènic i mercuri. Cal remarcar que en el text s'hi troben moltes notes de la seva experiència personal, en forma d'observacions clíniques de casos. En conjunt aporta 56 observacions, no totes estrictament personals.

L'OBRA DE LACASSAGNE

Alexandre Lacassagne fou catedràtic de Medicina Legal a Lió des de l'any 1881. Fou el principal impulsor de l'orientació de la medicina legal francesa cap als estudis de criminalística. Fou el fundador dels "Archives d'Anthropologie Criminelle". Havia nascut a Cahors, a terra occitana, l'any 1843 i va morir a Lió el 1924. Ha estat la màxima personalitat de l'escola de medicina legal lionesa. S'havia format amb Tourdes a Strasbourg. Fou un temps metge militar a l'Àfrica i allí començà els seus estudis sobre tatuatges. Del grup que es va formar a Lió cal remarcar els noms de Locard, que va impulsar el laboratori de policia científica i d'Etienne Martin que el va succeir a la càtedra (8).

El text de Lacassagne es va publicar a Barcelona l'any 1912, tres anys després de l'original francès, per l'editorial Hereus de Joan Gili. De veritat és un text mixte de Lacassagne, ja vell, i Etienne Martin. Encara que duu el nom de "Compendio de Medicina Legal" és un verdader tractat. L'orientació és molt més estrictament mèdico judicial que el text de Vibert. A la Toxicologia hi dedica només 185 pàgines, el que significa l'11,6% de l'extensió del text.

El traductor fou el Dr. Jordi Mª Anguera de Sojo, que era membre de l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya, havia participat activament en el Primer Congrés Espanyol d'Higiene Escolar i havia publicat unes "Nociones de Higiene práctica" i una "Higiene del niño sano y del enfermo" (1910) entre altres escrits. Va morir l'any 1919 (9).

La impressió personal és que és un text bo, però inferior al de Vibert. Sobre tot en el primer volum hi ha una certa sobrecàrrega de legislació i aspectes jurídics --que a voltes són útils, però farragosos--. No es veu tant viva l'aportació personal. En el text de Vibert hi trobem també una major força didàctica. Malgrat això l'obra de Lacassagne tingué la seva utilitat.

L'OBRA DE THOINOT

Léon Thoinot fou catedràtic de la Sorbona de 1906 a 1915. Havia nascut a París el 1858. Fou deixeble i successor de Paul Brouardel. Gran treballador, s'havia format inicialment com a microbidleg i higienista. Era autor, junt amb Masselin, d'un notable "Précis de Bacteriologie" i de nombrosos treballs sobre malalties infeccioses. Recordem l'origen en bona part comú de la Higiene Pública i de la Medicina Legal, i la gran importància que tenia la revista "Annales d'Hygiène et de Médecine Légale" durant gairebé tot el segle XIX. Fou agregat el 1895. També va escriure un text sobre accidents de treball i un "Précis d'autopsie médico légale". Però el seu llibre més important és el "Traité de Médecine Légale", publicat el 1913 (10).

Aquest llibre fou traduït, gairebé desseguida, a Catalunya per Wifred Coroleu i publicat per l'editorial Salvat. Hem vist una primera edició l'any 1915 i una segona el 1923. Wifred Coroleu i Borràs, el traductor, fou un personatge curiós i relativament marginal a la medicina catalana del seu temps. Fou metge forense de Barcelona, psiquiatre, escrivia amb una relativa freqüència en els diaris i fou membre de la Reial Acadèmia de medicina de Barcelona. Hi va ingressar l'any 1916 amb un discurs sobre "La locura en la historia de la humanidad". Més tard en fou secretari perpetu. També traduï altres obres de tema divers, entre elles el "Manual de Higiene" de Courmont (1918). Entre el conjunt dels seus escrits potser els més interessants els va dedicar a la història de la bogeria (11).

Es tracta d'una obra extensa. L'edició de 1923 té dos volums amb un conjunt de 1515 Pàgines (12). Està dividit en deu parts, que duen el nom de llibres, d'importància i extensió heterogènia. El llibre primer, breu, tracta de l'exercici de la medicina y la medicina forense, i està en bona part redactat pel propi traductor, per adaptar-lo a l'organització i legislació espanyoles. El llibre segon, que té dues-centes pàgines, tracta de la mort, i en dedica una cinquantena a la mort de repent. El tercer llibre, que és el més extens de tots, estudia de fet tota la tanatologia especial i la traumatologia forense. Valora sobre tot la part general de les lesions i les asfíxies mecàniques. Les qüestions de sexologia forense i l'infanticidi ocupen la meitat del segon volum. La toxicologia té 196 pàgines, el que significa el 12.9% del text. No hi ha cap introducció general i comença directament amb el monòxid de carboni al que dedica més del 22% de l'extensió d'aquest capítol. Segueixen, també llargament, els "venenos metálicos", dels quals n'esmenta només tres: arsènic, fòsfor i mercuri. De la resta valora més els alcaloides i els càustics. Es doncs una toxicologia estrictament forense.

L'obra acaba amb dos capítols breus dedicats a les taques i la identificació. I segueixen dos capítols, també breus, propis de l'edició espanyola. Un sobre antropologia criminal, fet per Antoni Lecha Ganzo i l'última de psiquiatria forense, pel propi doctor Coroleu. En general és una obra de molta vàlua, però discordant en el seu plantejament. Mentre que molts temes són tractats amb una gran profunditat (per exemple la mort de repent o intoxicació per monòxid de carboni), altres hi són molt superficials (Taques, dactiloscòpia, nombroses intoxicacions) i altres hi són absents, per exemple tota la psicopatologia forense o la criminologia.

EL LLIBRE DE BALTHAZARD

L'últim d'aquest grup, relativament homogeni, de quatre texts, és el de Victor Balthazard, que va viure entre 1872 i 1950 i fou un dels personatges més influents de la medicina francesa dels períodes d'entreguerres. Fou catedràtic de la facultat de medicina de París de 1919 a 1941, i degà l'any 1930. En els seus anys joves, ja el 1897, fou un dels primers en treballar en el camp del radiodiagnòstic a França i en estudiar, junt amb Pierre Curie, els efectes de les radiacions. També va treballar en camps que avui ens poden semblar molt diversos, des de la regeneració de l'aire en espais tancats (d'utilitat immediata pels submarins) fins a la identificació d'empremtes digitals i el peis, o l'estudi de nombroses intoxicacions (13). Fou autor d'un text, el "Manual de medicina legal" que fou publicat a Barcelona per l'editorial Salvat, en una primera edició, traduït per Lluís Verderau, l'any 1914, i en una segona, traduït per Wifred Coroleu, el 1933. Forma part d'una col·lecció, extensa i important, que va tenir bona repercussió en el seu temps, la que se'n digué "Biblioteca del doctorat".

El traductor de la primera edició, el doctor Lluís Verderau i Solà fou un metge de molta empenya que va morir jove, als trenta-nou anys, el 1914, just quan s'edità el llibre. Era oftalmòleg, potser per tradició familiar, perquè era nebot de Carreras i Solà, i estudiós de la medicina legal. Fou membre de la Reial Acadèmia de Medicina, on va ingressar el 1910 amb un discurs sobre "La Higiene grafològica". Havia participat en el primer Congrés d'Higiene de Catalunya i en el Primer de Metges de Llengua Catalana, amb un treball sobre "Vàlua semiològica de l'examen de la sang en medicina legal". En aquest camp feu alguna aportació original. El traductor de l'altra edició fou Coroleu, ja esmentat (14).

Són dos textos paral·lels el primer de 672 pàgines i el segon de 795. Anàlitzarem aquest. Està dividit en deu parts desiguals. Per ordre són: 1. Exercici de la professió; 2. Intoxicacions; 3. Asfixies; 4. Traumatismes; 5. Violació, avortament i infanticidi; 6. Fenòmens cadavèrics; 7. Taques i peis; 8. Fotografia judicial; 9. Identificació i 10. Peritages. A la toxicologia li dedica el 18.4% del text; a les asfixies el 15%. Cal remarcar la importància relativa que dona a les malalties d'origen traumàtic. Cal dir també que les intoxicacions per gasos les situa dins el capítol d'asfixies. Si es compten aquestes l'extensió de les intoxicacions és en realitat del 24% del text.

Cal fer notar també un altre aspecte de l'obra de Balthazard. A començaments del segle sis agregats de facultats de medicina franceses van decidir fer un Manual de Patologia Interna, que fou incorporat a la literatura mèdica espanyola pels editors Pubul i Morales de València: El primer volum, publicat el 1908, comprenia les infeccions, a càrrec del professor Nicolas de Lió, i les intoxicacions per V. Balthazard, de París. Aquesta part era petita, només setanta pàgines en el volum. Era una toxicologia enfocada des del punt de vista de la medicina interna. Hi ha una introducció molt curta i es descriuen amb un cert detall no arriba a una dotzena d'intoxicacions: Arsènic, fòsfor, mercuri, plom, monòxid de carboni, alcohol, opi i morfina, tabac, i les intoxicacions alimentàries. I en una tercera part, molt breu, el mateix Balthazard descriu en el capítol que intitula "Autointoxicacions", alguns aspectes de la patologia endocrina, així el mixedema, goll, acromegàlia i la insuficiència gonadal en els dos sexes. Creiem que calia recordar també aquest aspecte de l'obra de Balthazard en el camp d'una part de la medicina legal (15).

VISIÓ DE CONJUNT

En resum hem tractat de l'aportació de quatre llibres, tres de professors de París i un de Lió, tots ells fets amb una intenció semblant, que van marcar una clara influència de l'escola francesa de medicina legal sobre els especialistes, bàsicament els metges forenses, de Catalunya. Aquest fet estava en una línia de continuïtat amb la situació de la centúria anterior i amb el context global de la medicina catalana que sempre ha mirat, històricament, a França. Veiem en una taula el resum de les aportacions.

1. Charles VIBERT (París (1848-1918)	1904. Lluís Comenge (Espasa) (1ª) 1918. Manuel Saforcada. id. (2ª)
2. Alexandre Lacassagne (Lió)	1912. J. Anguera de Sojo (Gili)
3. León Thoinot (París) (1858-1915)	1915. Wifred Coroleu (Salvat)(1ª) 1923. Wifred Coroleu id. (2ª)
4. Victor Balthazard (París) (1872-1950)	1914. Lluís Verderau (Salvat)(1ª) 1933. Wifred Coroleu id (2ª)

Diverses editorials de prestigi, especialitzades en part en la publicació de textos mèdics, van ajudar a introduir-los a Catalunya. Tres de les obres van publicar-se en dos volums, tots d'una extensió semblant. Un sol, el de Balthazard, es féu en un sol volum, o sigui la meitat d'extensió de text.

Com a trets, alguns comuns i alguns diferencials, més notables cal recordar els següents:

-- Van significar un impuls important per a la difusió d'uns coneixements, no sols en el camp dels especialistes --que evidentment, no haguessin justificat tantes edicions-- sinó dels estudiants i metges. Hi havia doncs un mercat que absorbia aquestes edicions.

- La gran extensió que dona, comparativament amb els altres autors, Vibert a la Toxicologia, que comprèn de fet tot el segon volum del seu llibre. En els altres està molt més simplificada.

- El classicisme de l'obra de Thoinot, que deixa fora capítols extensos (p.e. psiquiatria forense) i altres els tracte de manera breu en relació a l'extensió del text, p.e. la tècnica criminalística.

- La importància dels aspectes legislatius en el text de Lacassagne, en part degut a l'adaptador.

- La major condensació del text de Balthazard respecte als altres.

NOTES

- (1) Sobre Orfila s'ha escrit molt v. SUREDA BLANES, Josep: "Orfila i la seva època". Barcelona (ed. 62) 1969, v.t. LOREN, Santiago: "Orfila" Zaragoza (Inst. Fernando el Católico) 1961.
- (2) Sobre Pere Mata també hi ha una bibliografia abundant. v. CORBELLÀ, J.; MARTI AMENGUAL, G.: "Recuerdo de la obra de Pedro Mata y Fontanet en su centenario (1811-1877)" "Asclepio, 1980. 32, 111-119.
- (3) CALBET CAMARASA, J.M.; CORBELLÀ, J.: "Diccionari biogràfic de metges catalans". Barcelona (Fund. S. Vives Casajuana i Seminari Pere Mata) 1981-1983. 3t. v. I.p. 46 i III, p. 195, v.t. CAPELLE, Abbé Jean: "Dictionnaire de biographies roussillonnaises" Perpignan (Imp.Lib. Catalana) 1914, p. 16.

- (4) DEROBERT, Léon: "Histoire de la médecine légale, 3. Les temps modernes" Zacchia, 1973, 48, 161-192. Sobre Tardieu v. pp. 173-176.
- (5) Calbet-Corbella "Diccionari..." III, 97-98.
- (6) Enciclopedia Universal Ilustrada. Barcelona (Espasa Calpe) s.a. 68, p. 461.
- (7) La primera edició és de format més gran i més extensa, amb un total de 1728 pàgines, gairebé cent més que la segona edició. Sobre Comenge v. RODRÍGUEZ MENDEZ, R: "Comenge!" Barcelona, 1917.
- (8) Sobre Lacassagne v. DEROBERT, Loc. cit. pp. 190-192, v.t. "Lyon et la médecine" Num. especial de la revue Lyonnaise de Médecine, 1958, 7, num. 22. p. 210.
- (9) Calbet-Corbella, loc. cit. III, 195.
- (10) Dérobert, L: loc. cit. 181-184.
- (11) Calbet-Corbella loc. cit. I, 153-154 i III, 236.
- (12) Sobre aquesta segona edició hem vist personalment una duplicitat. En un exemplar consta l'any 1923 i en un altre, constant també segona edició, i imprès de nou, l'any 1927.
- (13) v. Dérobert, L: Loc. cit. pp. 184-186.
- (14) Sobre Verderau v. Calbet-Corbella, loc. cit. III, 153-154.
- (15) I encara queda la participació de Balthazard en el "Tratado de Patología Médica y de Terapéutica aplicada" col·lecció de molts volums, dirigida per Sergeni. Ribadeau-Dumas i Babonneix. En el volum dedicat a Intoxicacions i altres afeccions (el 22è), hi ha alguns capítols fets per Balthazard, així el de "Intoxicaciones por los carburos de hidrógeno" (pp. 164-171) o alguna patologia per agents físics (Cremades, fred, electricitat, aire comprimit, confinament). Tots ells són breus.

